Basic Newsletter on Internal International Security October 2005 №. 6; ***4.*** *Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства: кол. авторів // Під ред. Г. М. Перепелиці. – К. 2004. – С. 300 – 385;* ***5.*** *Будаков М .О. Організаційно-правові засади діяльності спеціальних служб держав НАТО. // Вид. НА СБ України. – К. 2004; Бахин В. С. Интегральные конвенции как способ унификации национального законодательства // Господарство, підприємство і право. – 2003. – № 7. – С. 73 – 79; Харитонова О. І., Харитонов Е. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. європейські традиції. – Х., 2002.*

УДК 35.078:342.738

СИСТЕМА ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Олександр Ботвінкін
Інститут захисту інформації з обмеженим доступом Національної академії СБ України

Анотація: *Розглядаються питання, пов'язані з формуванням системи охорони державної таємниці на території України.*
Summary: *Questions related to formation of system of the state secrets protection in Ukraine's territory are considered.*
Ключові слова: *Охорона державної таємниці, система охорони державної таємниці.*

Вступ

Національна система охорони державної таємниці створювалась з урахуванням досвіду розвинених демократичних країн та випробуваних на практиці традиційних засобів і методів. Значною мірою сучасна Україна є спадкоємцем системи захисту секретної інформації, яка існувала за часів Радянського Союзу. Більшість елементів цієї структури було збережено, а згодом розвинуто і вдосконалено.

Заходи, які вживає держава, охороняючи свої секрети, мають бути адекватними загрозам (як зовнішнім, так і внутрішнім), що існують на даний момент. Ефективне вирішення цього питання можливе лише за умови комплексного підходу. Зрозуміло, що комплексний підхід включає дослідження виникнення потреби в охороні державної таємниці взагалі та особливостей формування цієї системи на території України зокрема, пізнання сутності, змісту та закономірностей розвитку системи охорони державної таємниці на різних етапах державного розвитку України. Крім того, для сучасної юридичної практики є важливим вивчення досвіду правового забезпечення функціонування системи охорони державної таємниці на території України протягом історичного періоду його впровадження.

Отже, з метою з'ясування певних закономірностей та тенденцій розвитку системи збереження секретів та використання досвіду історичних аналогій на сучасному етапі розбудови цієї системи актуальним і, безперечно, доцільним є використання історичного аналізу цієї проблеми.

Формування системи охорони державної таємниці передбачає запровадження системи взаємодіючих адміністративно-правових режимів, функції яких, в тій чи іншій мірі, направлені на охорону державної таємниці. Запровадження ж відповідних режимів передбачає нормативно-правове регулювання відносин у цій сфері та створення державних органів, діяльність яких направлена на вирішення конкретних завдань з забезпечення вказаних режимів.

На сьогодні наукових робіт, присвячених історії збереження секретної інформації в Україні, немає. За часів СРСР про діяльність зі збереження державної таємниці йшлося в дослідженнях, присвячених історії органів держбезпеки, окремих аспектів цієї проблеми торкались науковці і в наші дні, серед них В. Козенюк [1, 2], В. Окіпнюк [3], В. Пилипчук [4, 5], С. Пупко [6], О. Шамсутдінов [7] та ін.

Вивченням історії створення системи захисту державної таємниці в СРСР переймається російський дослідник С. Чертопруд [8, 9], відомі дослідження історії органів цензури колишнього СРСР Т. Горяєвої [10] та ін. Загалом матеріал за цією тематикою в науковій літературі подано з позиції існуючого тоді СРСР. В сучасних умовах він має бути проаналізований з акцентом на особливості діяльності державних органів саме в Україні.

Прослідкуємо, як відбувалось становлення органів захисту секретної інформації в Україні.

Основна частина

Незважаючи на окремі організаційно-правові заходи охорони державної таємниці ефективної цілісної

системи охорони секретних відомостей ні в Російській імперії, куди входила на той час більша частина українських земель, ні в інших країнах до середини XIX століття не існувало. Це було пов'язано з відсутністю постійних загроз, які б обумовили необхідність визначення секретної інформації як окремого виду та її відповідну охорону. Майже до середини XIX століття в світовій практиці не існувало спеціальних розвідувальних служб, які цілеспрямовано займались би протягом тривалого часу збиранням та аналізом інформації за певними галузями в інших країнах. Окремі розвідувальні операції здійснювались тільки під час проведення військових кампаній.

Однак, бурхливий розвиток економік провідних держав світу викликав потребу нових ринків збуту та джерел сировинних ресурсів, внаслідок чого наприкінці XIX століття на міжнародній арені склалися передумови для боротьби за перерозподіл сфер впливу. Формуються міжнародні коаліції, відбувається переозброєння армій новою військовою технікою. Ці події супроводжувались підвищеною активністю іноземних розвідок щодо добування інформації різноманітного характеру про майбутніх вірогідних противників. Об'єктами розвідувальних спрямувань стали їх економічний потенціал, таємна дипломатія, відомості військового характеру та ін. Сучасна система розвідки і контррозвідки, її стратегія і тактика, зародилася і почала активно формуватися саме на рубежі двох століть. І як один з елементів цього явища стала спроба урядів багатьох держав систематизувати окремі заходи, спрямовані на захист державних секретів. Одним з основних напрямків цієї діяльності був процес формування правової бази з урахуванням особливостей розвитку стратегії і тактики „таємної війни".

У зазначений період (кінець XIX – початок XX століть) у Російській імперії не існувало окремого органу, який би очолив та коригував діяльність з протидії іноземним спецслужбам та збереження секретної інформації. МЗС, Військове відомство і Департамент поліції самостійно докладали зусиль з забезпечення збереження державної таємниці [8]. Заходи, до яких вдавались, носили хаотичний характер і не могли забезпечити ефективного захисту державних секретів, але було створено законодавче підґрунтя для проведення діяльності з захисту секретної інформації (про кримінально-правову заборону розголошення секретних відомостей йшлося в "Уложенні про покарання кримінальні та виправні" 1845 року, "Кримінальному уложенні" 1903 року, Законі від 5 липня 1912 року „Про зміну діючих законів про державну зраду шляхом шпигунства в мирний час" [7, с. 103; 4]).

Перша світова війна стала причиною прийняття двох важливих законодавчих актів – „Про затвердження Тимчасового положення про військову цензуру" (Указ від 10 липня 1914 року) і „Переліку відомостей і зображень, що стосуються зовнішньої безпеки Росії і її військово – морської та сухопутної оборони, оголошення і поширення яких у пресі, промовах або доповідях, які проголошуються на публічних зібраннях, забороняється на підставі статті 1 розділу 2 Закону від 5 липня 1912 року і статті 5 Найвищого указу урядуючому Сенату від 20 липня 1914 року" [9].

Основною задачею військової цензури був контроль над друкованою продукцією, що видавалась у воєнний час, і перегляд кореспонденції з метою припинення розголошення державної таємниці.

Створення власних органів, які б захищали українські державні утворення від витоку секретної інформації та від розвідувально-підривної діяльності спецслужб ворога почалося і за часів національних змагань 1917 – 1920 рр. (Крайовий Комітет оборони нового ладу – за часів Центральної Ради; "Політичне бюро по справах контррозвідки" – в період Гетьманату; „Державний Інспекторат у військових частинах та інституціях Української Народної Республіки" та Політичний департамент міністерства внутрішніх справ УНР за Директорії). Проте нетривале існування цих утворень, стан війни не дали змоги налагодити ефективну систему захисту секретної інформації та нормальне існування окремих її інститутів [11, 12].

Необхідність збереження секретної інформації постала також і перед більшовиками. Новою владою було видано низку нормативних актів, що встановлювали відповідальність за вчинення контрреволюційних діянь, до яких відносилось і "розголошення секретних відомостей і документів" ("Положення про революційні трибунали" від 20 листопада 1919 року) [13].

Необхідно було створити органи або окремі структурні одиниці в їхньому складі, які могли б ефективно протидіяти шпигунській діяльності у військах та в тилу, а також розголошенню секретної інформації особами, що мали до неї доступ з числа військовослужбовців, співробітників державних установ, в т. ч. в ході особистого спілкування, а також через органи друку.

Першим кроком у цьому напрямку стала організація органів контррозвідки. Постановою Ради Народних Комісарів (РНК) від 7 (20) грудня 1917 року – при РНК РСФРР створено Всеросійську надзвичайну комісію по боротьбі з контрреволюцією і саботажем (ВНК). Всеукраїнську надзвичайну комісію по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та злочинами за посадою (ВУНК) було створено Декретом Тимчасового Робітничо-селянського уряду України від 3 грудня 1918 року.

Захист секретних відомостей став однією з основних функцій новоствореної спецслужби майже з перших днів її існування. Ця функція виконувалась кількома органами під час проведення

контррозвідувальних заходів у найважливіших сферах життєдіяльності держави (військовій, економічній і т. д.).

Крім оперативних заходів, які проводились чекістськими органами, з метою запобігання розголошенню військовослужбовцями секретної інформації було введено військову цензуру (у РСФРР Військово-цензурне відділення при Оперативному відділі Народного комісаріату з військових справ почало діяти з січня 1918 року, на території України, зайнятій більшовиками – з червня 1919 року) [4, с. 62]. Зі створенням особливих відділів у системі чекістських органів служба військової цензури (з грудня 1921 року – "політичний контроль") перейшла у їхнє розпорядження [14, с. 147]. Відомості, що підлягали попередньому перегляду військовою цензурою були зазначені в особливому переліку [15, с. 56].

Ще одним каналом витоку відомостей секретного характеру могли стати друковані видання. Тому, влада більшовиків взяла курс на поступове встановлення контролю над видавничою справою, що реалізувалось у створенні окремих органів з метою об'єднання усіх видів цензури друкованих видань: в Росії – Головного управління у справах літератури і видавництв при Народному Комісаріаті Освіти РСФРР (6 червня 1922 року), а в Україні – Центрального управління у справах друку при Головному управлінні політичної просвіти Наркомату просвіти УСРР (11 серпня 1922 року). Серед заборонених до друку і поширення видань зазначались ті, що „розголошують військові таємниці Республіки" [16, с.57]. В подальшому ці функції в різні часи виконували Управління Уповноваженого РНК СРСР з охорони військових таємниць у пресі, 11 Головне управління МВС, Головне управління військових і державних таємниць у пресі при Раді Міністрів СРСР, Головне управління по охорони військових і державних таємниць у пресі Комітету з преси при РМ СРСР, Головне управління по охороні державних таємниць у пресі й інших засобах масової інформації та їх відповідні республіканські органи.

Невід'ємною частиною зазначеного комплексу стало встановлення правового порядку, що регламентував сам процес створення державних секретів та безпеку їхнього обігу – режиму секретності.

5 травня 1921 року Постановою Раднаркому при ВНК було створено 8 спецвідділ при ВНК (з 6 лютого 1922 року Спецвідділ Державного політичного управління (ДПУ)), який почав координувати всі заходи щодо захисту державної таємниці [8]. У складі ДПУ України Спецвідділ створено в січні 1924 року [17]. В різні часи наступниками Спецвідділу ОДПУ з виконання цих функцій стали 7 відділ ГУДБ НКВС СРСР, 5 відділ НКДБ СРСР, 5 управління МДБ СРСР, 6 Управління КДБ СРСР.

У постанові Секретаріату ЦК РКП(б) 1922 року „Про порядок збереження і руху секретних документів" було вперше зафіксовано необхідність створення секретних частин для організації і ведення секретного діловодства [8].

16 лютого 1926 року постановою ЦВК і РНК СРСР затверджений Перший загальносоюзний перелік відомостей, що становили державну таємницю (призначався для посадових та інших осіб державних підприємств, установ і організацій, чия службова діяльність була пов'язана з секретним діловодством, а також з проведенням секретних робіт і мав гриф "Цілком таємно") [15, с. 57]. 27 квітня 1926 року РНК СРСР прийняв постанову "Про затвердження переліку відомостей, що за своїм змістом є державною таємницею, яка спеціально охороняється ". Це був перший загальносоюзний перелік відомостей, що становили державну таємницю. У ньому держава відкрито визначила категорії відомостей, що становили держтаємницю, зміст яких було доведено до самих широких мас [15, с. 48].

Загальносоюзні переліки відомостей, що становили державну таємницю, відкритого і закритого типу отримали подальший розвиток серед комплексу адміністративно-правових інститутів (режимів), спрямованих на захист державної таємниці. Аналогічні детальні переліки, що мали закритий характер, було затверджено у 1948, 1956, 1959, 1966 і 1980 роках, відкритого, які публікувались до загального відома – у 1947 і 1956 роках [15, с. 54, 59].

У 1926 році було прийнято ряд загальносоюзних інструкцій, які регламентували окремі питання організації і ведення секретного діловодства. Але необхідно було на державному рівні сформулювати єдині вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку секретних документів, режиму секретності на підприємствах, в установах та організаціях.

У 1928 році Спецвідділом ОДПУ видано першу загальносоюзну "Інструкцію з секретного діловодства". Інструкція вводила в дію "Перелік питань цілком таємного, таємного і такого, що не підлягає оголошенню листування" [18, с. 223]. Такі загальносоюзні інструкції в подальшому затверджувались у 1940, 1948, 1959, 1965, 1972 та 1987 роках.

Наприкінці 20-х років було проведено уніфікацію складу секретних органів і встановлено стандартну номенклатуру посад секретних апаратів установ і організацій. У центральних апаратах наркоматів створені секретні відділи або секретні частини, а в головкомах, управліннях і відділах – секретні частини і секретні відділення відповідно.

Таким чином, у довоєнний період в СРСР і в Україні, як його складовій, були створені окремі

інститути, які крім виконання інших функцій проводили діяльність, направлену на захист секретних відомостей. Було закладено основи системи захисту секретної інформації, яка в подальшому розвивалась і ефективно діяла впродовж кількох наступних десятиліть.

Основні принципи і структура такої системи були сформовані саме у 20 – 30 роки минулого століття, потім тільки редагувалися керівні документи і мінялися назви органів захисту інформації.

Боротьба зі злочинами, що посягали на збереження державної, військової та службової таємниці, значно посилилася в роки Великої Вітчизняної війни. Допомога військовому командуванню і політорганам в охороні військових секретів в частинах і з'єднаннях Діючої армії, забезпечення збереження державної і військової таємниці у тилових районах СРСР були в числі основних завдань органів держбезпеки.

На особливо важливих об'єктах промисловості і транспорту вводився інститут помічників директорів оборонних об'єктів з найму і звільнення. В основному це були офіцери органів державної безпеки. Вони отримували від агентурного апарату сигнали про порушення режиму секретності та іншу важливу для органів держбезпеки інформацію, вживали заходів з усуненню цих порушень, особисто брали участь у перевірці даних про підозрілу поведінку окремих осіб [14, с. 351].

Велику роль у забезпеченні державної безпеки відіграло введення військової цензури (введено постановою ДКО від 6 липня 1941 року) [14, с. 355].

15 листопада 1943 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ "Про відповідальність за розголошення державної таємниці та за втрату документів, що містять державну таємницю", який передбачав кримінальне покарання не тільки для посадових, але й для приватних осіб за розголошення державної таємниці, що було новим у кримінально-правовій практиці радянської держави [13, с. 27 – 28].

Майже відразу по закінченню війни на міжнародній арені починається нове протистояння наддержав, т. зв. "холодна війна", а отже, захист секретних відомостей не лише не втрачає актуальності, а й надалі відіграє одну з основних ролей у справі забезпечення державної безпеки.

З метою перекриття каналів витоку важливих відомостей до супротивника Президія Верховної Ради СРСР 9 липня 1947 р. видала Указ "Про відповідальність за розголошення державної таємниці і за втрату документів, що містять державну таємницю". Цей документ чітко визначив категорію осіб, що були суб'єктами втрати документів і розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, а також посилив їх кримінальну відповідальність за вказані види злочинів. Такими суб'єктами визнавались військовослужбовці, посадові і приватні особи [15, с. 52].

25 грудня 1958 р. був прийнятий Закон СРСР "Про кримінальну відповідальність за державні злочини". Суттєвим нововведенням ст. 12 Закону стало встановлення диференційованої відповідальності за розголошення державної таємниці залежно від того, чи не спричинило воно тяжкі наслідки.

Норми загальносоюзного закону без будь-яких змін увійшли до Кримінального кодексу Української РСР, який був прийнятий 28 грудня 1960 року та введено в дію з 1 квітня 1961 року [13, с. 30].

В середині 60-х років стало очевидним, що багато відомостей секретного характеру про об'єкти оборонних галузей промисловості противник отримує в результаті радіоперехоплення і використання інших технічних засобів збирання інформації. З цього часу почала активно складатись система протидії технічним розвідкам.

1 жовтня 1970 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про заходи щодо посилення режиму секретності", якою протидію технічній розвідці було включено в загальнодержавну систему захисту секретів як її важливий складовий елемент.

Постановою РМ СРСР №903-303 від 18 грудня 1973 року „Про протидію іноземним технічним розвідкам" було утворено систему комплексної протидії технічним розвідкам противника на чолі з загальнодержавним органом – Державною технічною комісією СРСР по протидії іноземним технічним розвідкам, створеною на базі існуючих підрозділів МО і КДБ СРСР [19].

На середину 70-х років XX століття в СРСР загалом та в Україні зокрема завершилось створення загальнодержавної системи захисту державної таємниці. Основними структурними елементами цієї системи були галузеві міністерства, державні комітети, підприємства, установи та організації, а також міністерства, державні комітети та відомства, що мали спеціальну (надвідомчу) компетенцію з цих питань, діяльність яких будувалася в централізованому порядку під керівництвом ЦК КПРС та вищих органів державної влади та управління.

До органів державного управління, що мали надвідомчу компетенцію, належали КДБ при РМ СРСР, МО СРСР, Головне управління з охорони державних таємниць у пресі при Раді Міністрів СРСР, Державна технічна комісія СРСР з протидії іноземним технічним розвідкам, МВС СРСР, МЗС СРСР, Міністерство зовнішньої торгівлі СРСР, Державний комітет Ради Міністрів СРСР із зовнішньоекономічних зв'язків, Міністерство зв'язку СРСР, Державний комітет Ради Міністрів СРСР з науки і техніки, Вища атестаційна комісія при Раді Міністрів СРСР, Головне управління геодезії та картографії при Раді Міністрів СРСР,

Академія наук СРСР, Держплан СРСР, Держпостач СРСР, Головне архівне управління при Раді Міністрів СРСР [20, с. 33].

Всі ці міністерства і відомства виконували функції органів державного управління в певних сферах адміністративно-політичної діяльності СРСР. Тому вони були наділені повноваженнями не тільки щодо керівництва підлеглими їм установами, підприємствами, організаціями, але також виконували функції координуючо-регулюючих органів державного управління в цілому у конкретній сфері адміністративно-політичної діяльності.

У другій половини 80-х років у Радянському Союзі стала відчутною необхідність удосконалення системи захисту секретів [21, с. 26; 22, с. 11]. Виникла ідея про необхідність побудови механізму управління державними секретами за допомогою створення центральних органів управління режимно-секретною діяльністю як єдиної системи. Верхній рівень у цій системі повинен був посісти загальнодержавний (урядовий) орган, який відповідав би за розробку політики, вибір стратегії та координацію всієї режимно-секретної діяльності у державі. Однак у зв'язку з розпадом СРСР ці плани не були реалізовані.

Висновки

Отже, внутрішній розвиток країни і зовнішня обстановка зумовили необхідність захисту певних видів інформації, а це, в свою чергу, змушувало державу реагувати вжиттям адекватних заходів, в т. ч. створювати відповідні органи, що реалізовали її політику у сфері захисту інформації. Зміни пріоритетів у цій сфері призводили до зміни державної політики, наслідком чого було виникнення або ліквідація певних органів, зміна їхньої структури та функціональних обов'язків.

За часів СРСР було закладено основи системи захисту секретної інформації, яка ефективно діяла впродовж кількох наступних десятиліть. Зокрема, були створені суб'єкти захисту інформації, повноваження яких на той час відповідали наявним вимогам. Оскільки секретна інформація була об'єктом спрямувань розвідорганів противника, закономірно, що з самого початку такі повноваження було покладено на контррозвідувальні підрозділи органів державної безпеки. Згодом оперативні заходи було поєднано з заходами щодо організації та контролю за дотриманням режимно-секретних вимог на підприємствах, установах та організаціях.

Таким чином, органи та підрозділи державної безпеки захист секретної інформації здійснювали шляхом проведення контррозвідувальних заходів, організації режимно-секретної діяльності, військової цензури, та ін. Крім діяльності спецслужби, роль якої у збереженні секретної інформації була визначальною, було створено механізм захисту від розголошення секретної інформації через друковані органи. Закладена в ті часи структура проіснувала протягом всього періоду СРСР і була успадкована незалежною Україною. Тому при подальшій її адаптації до умов сьогодення необхідно використовувати досвід становлення цих систем, звичайно ж, з урахуванням різниці історичних епох.

*Література: **1.** Козенюк В. О. Захист секретів в оперативній практиці радянських спецслужб у міжвоєнний період // Збірник наукових праць Національної Академії СБ України – К., 2002 - вип.6 – с. 95 – 89. **2.** Козенюк В. О. Ставлення до власних секретів, як критерій професійної майстерності радянських спецслужб // Збірник наукових праць Національної Академії СБ України – К., 2003 – вип. 8 – с. 147 – 150. **3.** Окіпнюк В. Т. Державне політичне управління УСРР (1922-1934): історико-юридичний аналіз. Монографія. - К.: НА СБУ, 2002. – 290 с. **4.** Пилипчук В. Г. Становлення контррозвідки органів державної безпеки у Збройних силах України (1917 – 1922). Дисертація на здобуття наукового ступеня к. ю. н. - К., 2001. **5.** Пилипчук В. Г. Військова контррозвідка на теренах України (1903 – 1922 рр.): Навч. посібник. - К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 143 с. **6.** Пупко С. Г. Деятельность контрразведывательных подразделений СБ Украины по охране государственной тайны. Диссертация на соискание ученной степени к. ю. н. К., 2003. **7.** Шамсутдінов О. В. Розголошення державної таємниці як державний злочин у вітчизняному дореволюційному законодавстві // Збірник наукових праць НА СБ України, 2000 р., вип. 2 , с. 100 – 105. **8.** Чертопруд С. Зарождение и становление системы защиты государственной тайны //http: //www.agentura.ru/press/cenzura/secret-ussr/. **9.** Чертопруд С. Законодательные акты по защите государственной тайны в Российской империи в начале XX века. Анализ опыта их применения //http://www.agentura.ru/press/cenzura/zakonimper/. **10.** Горяева Т. Политическая цензура в СССР. 1917-1991 гг. – М.: РОССПЭН, 2002. – 400 с. **11.** Сідак В. С., Степанков В. С. З історії української розвідки та контррозвідки- К., 1994 – 201 с. **12.** Сідак В. С. Спецслужби України часів національної революції 1917 – 1920 рр. Навчальний посібник. - К., 1994 – 184 с. **13.** Шамсутдінов О. В. Відповідальність за розголошення державної таємниці за кримінальним законодавством України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.- К., 2002. **14.** История советских органов государственной безопасности. - М.,*

1977, – № 1410 – 638 с. ***15.*** *Буланкин В. И. Исторические аспекты правовой природы общесоюзных перечней сведений, составляющих государственную тайну// Труды НИИ "Прогноз" КГБ СССР – М., 1982 – вып.2 - № 1096 – с.46 – 63.* ***16.*** *Положение о Центральном Управлении по делам печати при Главполитпросвете Наркомпроса УССР // Центральний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ), Ф. 2, Оп. 2, Спр. 378 - с. 57 – 58.* ***17.*** *Постановление СНК УССР от 16 января 1924 г. „Об организации при Государственном Политическом Управлении УССР „Специального отдела" // ЦДАВОВ, Ф. 1, Оп. 2, Спр. 2238 - с. 18.* ***18.*** *"Инструкция по секретному делопроизводству" від 1928 р.// Державний Архів СБ України, Ф. 9, Спр. 610 – с. 222 – 254.* ***19.*** *История служб и органов противодействия техническим разведкам (История Гостехкомисии) //http: //www. vif2.ru/ users/ offtopic/ vio/ VIO/ IST31. HTM.* ***20.*** *Розанов И. С, Попов Ф. Д. Административно-правовой режим охраны государственных секретов в СРСР- М., 1976 - № 442 – 159 с.* ***21.*** *Рубанов В. "От культа секретности" – к информационной культуре"// "Коммунист" – М., 1988 – № 13 – с. 24 – 36.* ***22.*** *Рубанов В. А. Основные направления перестройки режимно-секретной деятельности //Труды НИИ «Прогноз» КГБ СССР – М., 1988 – вып. 8 - № 1101 – с. 6 – 20.*

УДК 681.3.06

ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ. МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Володимир Василюк

Інститут захисту інформації з обмеженим доступом Національної академії Служби безпеки України

Анотація: **Наведено узагальнюючу схему можливих каналів витоку і несанкціонованого доступу до інформації, оброблюваної в типовому одноповерховому офісі.**

Summary: **In the article the author represented generalized scheme of possible ways of leak and unauthorized access to the information processed at standard one-storeyed office.**

Ключові слова: **Інформація з обмеженим доступом, технічній захист інформації, технічні канали витоку інформації.**

І Вступ

Однією з відмінних, визначних ознак сучасного світового соціального прогресу є зростання значимості інформації в суспільних відносинах.

Суспільні інформаційні відносини постійно розвиваються, особливо з удосконаленням техніки та технологій збирання, обробки, зберігання та передавання інформації. Зазначені процеси визначають сутність інформаційного суспільства. Поряд із позитивними здобутками в інформаційному суспільстві виникли соціальні проблеми криміногенного характеру, які потребують вирішення.

Завдання забезпечення інформаційної безпеки старі як цей світ. На сучасному етапі можна виділити три підходи до її рішення:

- перший (приватний) підхід ґрунтується на рішенні приватних завдань забезпечення інформаційної безпеки; цей підхід є малоефективним, але досить часто використовується, тому що не вимагає значних фінансових і інтелектуальних витрат;
- другий (комплексний) підхід ґрунтується на рішенні комплексу приватних завдань єдиної програми; цей підхід наразі є основним;
- третій (інтегральний) підхід заснований на інтеграції різних підсистем зв'язку, підсистем забезпечення безпеки в єдину систему із загальними технічними засобами, каналами зв'язку, програмним забезпеченням і базами даних.

Третій підхід спрямований на досягнення інтегральної інформаційної безпеки. Поняття інтегральної безпеки припускає обов'язкову безперервність процесу забезпечення безпеки як у часі, так і в просторі (за всім технологічним циклом діяльності) з обов'язковим обліком всіх можливих видів загроз (несанкціонований доступ, знімання інформації, тероризм, пожежа, стихійні лиха й т. п.).

Застосування інтегрального підходу пов'язане з рішенням ряду складних різнопланових окремих завдань у їхньому тісному взаємозв'язку. Найбільш очевидними з них є завдання обмеження доступу до інформації, технічного й криптографічного закриття інформації, обмеження рівнів паразитних випромінювань технічних засобів, технічної захищеності об'єктів, охорони й оснащення їх тривожною сигналізацією. Однак необхідні рішення й інших, не менш важливих завдань. Так, наприклад, виведення з ладу керівників підприємства, членів їхніх родин або ключових працівників може поставити під сумнів